

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОЇ ОНОМАСТИКИ РОМАНУ ВОЛОДИМИРА ДАНИЛЕНКА «КЛУБ «СТАРИЙ ПЕГАС»

SOME FEATURES OF POETIC ONOMASTICS IN VOLODYMYR DANYLENKO'S NOVEL "OLD PEGASUS CLUB"

Роман Л.М.,

orcid.org/0000-0003-1755-5857

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філології та мовної комунікації

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

У статті автор долучається до дослідження одного з актуальних питань сучасної філологічної науки – вивчення значення й ролі онімних одиниць у тексті літературно-художнього твору. На матеріалі роману «Клуб «Старий Пегас» відомого українського письменника Володимира Даниленка проаналізовано семантику імен, прізвищ головних героїв, специфіку їх дисонансного поєднання в тексті. Виявлено різноманітні види літературно-художніх онімів, охарактеризовано їх структуру, функційне навантаження, роль у втіленні авторського задуму.

У дослідженні здійснено аналіз власних назв роману Володимира Даниленка «Клуб «Старий Пегас». До уваги взято імена головних героїв, власні назви, які входять до складу заголовку роману, а також топоніми. Виявлено, що інтерес письменника викликають особи, що є знаковими для сучасного суспільства, впізнаваними завдяки своїй популярності, особи, які відіграють або відігравали важливу роль в історико-культурному житті народу. Автор не подає їхніх справжніх імен, але завдяки влучному опису зовнішності, дій і вчинків читач впізнає героїв, а їхні імена в тексті є дуже промовистими.

Особлива роль у творах В. Даниленка відводиться іменам античного й біблійного походження. Зокрема, у статті тлумачиться символіка назви, пов'язана з іменем міфічної істоти. Семантика деяких антропонімів влучно й однозначно характеризує персонажів, надаючи читачеві конотативну інформацію, що містить вказівку і на певні прикмети носія, і на його оцінку.

Констатується, що топоніми є невід'ємною ознакою ідіостилю Володимира Даниленка. У романі «Клуб «Старий Пегас», як і в більшості попередніх творів, письменник використовує назви, які є прикметними для певного регіону чи міста. Топоніми створюють художній простір та водночас є джерелом пізнавальної інформації, пов'язаної з Києвом чи іншими містами і селами України. Літературно-художні антропоніми вказують на національність, соціальний статус, сімейний стан героя, виділяють певні риси характеру чи зовнішності, а також виражають емоційне ставлення до найменованого героя, підтверджують креативність автора у виборі імен і прізвищ.

Ключові слова: власна назва, онім, антропонім, топонім, літературно-художній онім, художній простір.

In the given article, the author deals with the study of one of the pressing issues of modern philological science – the study of the meaning and role of onymic units in the frame of literary and artistic work. The semantics of the names, surnames of the main characters of the novel, the specifics of their dissonant combination in the text have been carefully analyzed on the material of the novel "Old Pegasus Club" by the famous Ukrainian writer Volodymyr Danylenko. Various types of literary and artistic onyms have been revealed. Their structure, functions, the role in the embodiment of the author's idea have been characterized.

The study analyzes the proper names of Volodymyr Danylenko's novel "Old Pegasus Club". The names of the main characters, proper names that are part of the title of the novel, as well as place names have been taken into account. It has been found that the writer's interest is aroused by persons who are significant for modern society, recognizable, due to their popularity, persons who play or played an important role in the historical and cultural life of people. The author does not give their real names, but thanks to the accurate appearance description, actions and deeds, the reader knows the characters, and their names in the text have become charactonyms.

A special role in the works by V. Danylenko is given to the names of ancient and biblical origin. In particular, the article explains the symbolism of the name associated with the name of a mythical creature. The semantics of some anthroponyms accurately and unambiguously characterize the characters, providing the reader with additional, connotative information that contains both an indication of certain features of the carrier, and his/her assessment.

It is stated that toponyms are an integral feature of Volodymyr Danylenko's idiosyncrasy. In the novel "Old Pegasus Club", as in most previous works, the writer uses names that are characteristic of a particular region or city.

Toponyms create a chronotopic space and at the same time are a source of cognitive information related to Kyiv or other cities and villages of Ukraine. In turn, literary and artistic anthroponyms indicate the nationality, social status, marital status of the character, highlight certain traits of character or appearance, as well as express the emotional attitude to the named character, prove the author's creativity in choosing names and surnames.

Key words: proper name, onym, anthroponym, toponym, literary and artistic onym, artistic space.

Постановка проблеми. Серед розмаїття творів сучасної української літератури романи й повісті Володимира Даниленка привертають увагу

дослідників своєю глибиною, метафоричністю, філософічністю, містичністю та мовним багатством. У його авторському арсеналі – літературна

мова і діалектні особливості описуваного регіону. Більшість власних назв у текстах Володимира Даниленка має змістове наповнення, стає своєрідним номінативним кодом персонажа [1].

У сучасній філологічній науці питання поетичної ономастики (В. Калінкін) [2] та літературно-художньої ономастики (Л. Белей) [3] актуальне, оскільки іменні новації автора є ознакою його ідіостилу. Більше уваги вивченню власних назв приділяють українські мовознавці Е. Босва, С. Бук, І. Ільченко, Т. Крутьєнка, О. Петренко. Існують цілі школи, дослідження яких представлені фундаментальними працями. Це донецька (В. Калінкін), ужгородська (Л. Белей), одеська (Ю. Карпенко, О. Карпенко) школи. Саме ці провідні вітчизняні школи мають ґрунтовні напрацювання. Переважно це мовознавчі праці, а літературознавчі студії в цій галузі представлені поодинокими розвідками (О. Астаф'єв, З. Гузар, І. Денисюк).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Якщо говорити конкретно про дослідження власних назв у текстах В. Даниленка, то наявна лише стаття Наталії Майбороди «Особливості ономастики повісті В. Даниленка «Сонечко моє, чорне й волохате», у якій авторка доходить висновку, що оніми у повісті «Сонечко моє, чорне й волохате» виконують такі функції: текстоутворювальну, характеризувальну, хронотопічну, експресивно-виразову [5]. Що стосується означеної проблеми в романі «Клуб «Старий Пегас», то до неї ще ніхто не звертався. У цьому й полягає актуальність нашої розвідки.

Постановка завдання. Мета статті – здійснити вибірково аналіз власних назв роману Володимира Даниленка «Клуб «Старий Пегас».

Виклад основного матеріалу. Ю.О. Карпенко зазначає: «У художній літературі головною є стилістична функція, яка проявляється у специфіці внутрішньої форми власної назви і містить соціальні, ідеологічні, характеристичні дані та викликає певну оцінку, емоційне ставлення до зображуваного» [6, с. 4–39]. У конкретному літературно-художньому тексті кожний елемент, у тому числі й власне ім'я, виконує певну функцію залежно від ідейно-тематичної та жанрової орієнтації. У творах В. Даниленка власні назви є чинником письменницького стилю, виявом авторського ставлення до героя. Прототипами героїв своїх творів письменник обирає осіб, що є знаковими для сучасного суспільства, впізнаними завдяки своїй популярності, осіб, які відіграють або відігравали важливу роль в історико-культурному житті народу. Це відомі письменники, політичні та культурні діячі. Автор не подає їхніх справжніх імен, але завдяки влучному опису зовнішності, дій і вчинків читач впізнає героїв. Їхні оніми в тексті є дуже красномовними (Ганна Жебрій, Юлій Солодчук, Михайло Тодосьович Плювако, Броніслав Нищота, Жора Піцик, Інна Дупелич, Зоя Стрикало та ін.).

Особлива роль у творах В. Даниленка відведена іменам античного й біблійного походження. Зокрема, аналіз власних назв у романі «Клуб «Старий Пегас» треба було б почати з заголовка. Пегас (від грец. "Pegasos" – «джерело») – крилатий кінь, син Посейдона. У 3 ст. до н. е. александрійські поети створили легенду про Пегаса як про коня поетів. Якось музи співали так гарно, що вся природа слухала їх у мовчанні й нерухомості, а гора Гелікон від захоплення почала швидко рости і доросла аж до неба. Тоді олімпійські боги наказали Пегасу повернути гору на землю. Кінь ударив по горі копитом, утоптавши її в землю, а на місці удару забило джерело Гіппокрена, вода якого дарує натхнення поетам. У переносному розумінні «осідлати Пегаса» означає «стати поетом» [8, с. 194].

У романі Володимира Даниленка назву *Пегас* має клуб, членами якого є письменники, які фактично нічого не пишуть, бо натхнення їх давно полишило. Особливого значення словосполученню надає слово «старий», оскільки члени клубу вже всі пенсійного віку і ходять на його засідання за інерцією. Описуючи реалії літературного клубу, Володимир Даниленко ставить перед читачем резонне питання про те, чого варта література, якщо вона не народжується з натхнення й справжнього досвіду, а тільки імітує (більш чи менш вдало) ці якості. Традиція імітації сягає корінням радянського минулого: саме звідти й винесено образ письменника-трибуна, інженера людських душ, пафосного промовця та щирого прислужника влади. Нова епоха, на жаль, не поламала цю традицію, принаймні у стінах клубу «Старий Пегас», що став комфортним осередком для колишніх пристосованців та життєвих аутсайдерів [9, с. 249–250]. Існування самого клубу нікому не потрібне, бо все, на що здатні його члени, обмежується збиранням грошей на похорон, виголошуванням промов-некрологів і втішанням себе згадками про минуле. Ось як автор описує цю організацію: «У клуб «Старий Пегас» приходили переважно літні люди. І ця пластикова цвинтарна папороть у великій зеленій вазі, і давній пил на стінах, і протерті шкіряні крісла, що пам'ятають піт від страху бути виключеним зі «Старого Пегаса»,

залишилися з минулих часів у стінах цієї обшарпаної вілли з колись розкішними кахлями, стежками і килимами» [10, с. 12].

Номінація персонажів у романі на ім'я та прізвище характерна для творів Володимира Даниленка. Власні назви як один із чинників творення художнього образу надають авторові можливість інтерпретувати раніше відоме значення слова. Головний герой роману – Юлій Солодчук. За однією із версій, солодом у давнину називали цукор. Це послужило основою для прізвиська. Солодити означало розслаблятися, пліткувати. Прізвисько відображало особливості характеру й поведінки героя. Ярослав Поліщук справедливо зазначає: «Імператорське ім'я дисонує з комічним прізвиськом, але це один з улюблених прийомів автора, що творчо розвиває бурлескно-трагедійну традицію укрліту» [9, с. 241]. Юлій Солодчук – натура творча, відповідальна, яка мала «амбіції змінити культурну атмосферу клубу: він видавав книжки молодих авторів, гуртував навколо організації свіжі сили, пробував оживити її роботу. Проте радикальні зміни провести не вдалося: «Старий Пегас» залишився таким же примітивним і мертвим для творчості осередком, як і раніше. Він виштовхує самого Юлія як щось чужорідне, що не пасує до його монотонного стилю і узвичаєних ритуалів (найчастіше – похоронних, що має виразну символіку)» [9, с. 251].

Ім'я Ганна – одне з найпопулярніших імен світу. У перекладі з іврити воно означає «мило-сердна», «миловидна», «благодійниця». Ганна Жебрій – кохана жінка Юлія Солодчука – черства, холодна, егоїстична, меркантильна жінка. Її прізвище асоціюється зі словом «жебрати», «жебракувати» – просити кошти для життя у вигляді милості. Ганна «жебрає» на почуттях чоловіків, живе у світі вигаданих цінностей. Вона не може любити, співчувати. Використавши одного чоловіка, переходить до іншого.

У будь-якому літературно-художньому тексті головним і надскладним завданням письменника є створення образу людини. У різних родах літератури воно має свою специфіку. Те, що домінує в одному роді, відходить на другий план в іншому. Епос завжди надавав перевагу описові зовнішнього вигляду героя. Характеристика внутрішнього світу, дій, мовленнєва характеристика та паралельні образи тривалий час мали периферійний характер. Динаміка розвитку образу героя, зміни, що відбуваються з ним, – усе це в епічній літературі відображається переважно через опис зовнішності. О. Астаф'єв зауважує, що суттєвою ознакою природи епічного характеру є те, що

епос відтворює його «тільки через індивідів, їх вчинки і страждання, і чим життєвіше переплітаються вони з подіями, що розвиваються, тим переконливіше він притягує до себе основний інтерес» [11, с. 203]. Стосовно епосу (роману) Т. Бовсунівська пише: «Основна властивість епічного мистецтва полягає у відтворенні дійсності» [12, с. 9]. Найчастіше герой в епосі зображується через опис зовнішності, прізвище досить часто або говорить про характер, або демонструє якусь рису зовнішності, або, навпаки, контрастує, є повною протилежністю зовнішності героя. Наприклад, ім'я Жора Піцик. Уперше читач зустрічається з ним у кабінеті Юлія Солодчука. Спочатку В. Даниленко подає характеристику його зовнішності, яка свідчить про його характер: «<...>і в кабінет зайшов Жора Піцик. Довге й давно не мите волосся, розчесане вітрами, алкогольна засмага на обличчі видавали в ньому натуру вільну від будь-яких умовностей, включно з тактом і етичними церемоніями» [10, с. 13]. «Львівський лексикон» подає таке тлумачення слова: «піцик (іронічне, зневажливе) – низький, непоказний чоловік» [13]. У романі читаємо: «А Піцик важить кілограмів дев'яносто» [10, с. 15]. Така невідповідність значення слова і зовнішності героя зумовлена, можливо, прагненням письменника продемонструвати, що людина перебуває не на своєму місці.

Ще одним таким прикладом є прізвище Плювако. Подібне прізвище (Плевако) носив відомий російський адвокат, судовий оратор. Його монологи були завжди красивими, влучними, короткими й невимущеними. Герой роману В. Даниленка Михайло Тодосьович Плювако – ректор університету, професор, відомий співак. Він на всі випадки життя мав лише три заготовлені промови, які він виголошував залежно від ситуації. У романі так про це сказано: «Перша проповідь була радісною і називалася «Про бичків». У ній він повідомляв, скільки на його фермі народилося бичків, а скільки теличок. Плювако мав ресторанний, будівельний, сільськогосподарський бізнес. Усе навколо університетського подвір'я було забудоване його будинками, а вздовж основних міжнародних трас працювали його придорожні ресторани. Друга проповідь мала виховний характер і називалася «Закохайте у себе студентів!». А третя була песимістичною і називалася «Про амеб» [10, с. 30]. В одному з інтерв'ю В. Даниленко сказав, що сатира в його романі спрямована проти імітації вищої освіти, літературної творчості та любові [14]. Початок нового навчального року в університеті описа-

ний у вигляді карнавалу. Та й вся система освіти постає недолугою. Автор дотепно змальовує стан справ в університеті, в якому панує дух фальшу та примітивізму [9, с. 246]. У випадку з вибором антропоніма Михайло Тодосьович Плювако В. Даниленко дещо відходить від своєї традиції подавати ім'я та прізвище. Додавання по батькові свідчить про значимість і відповідний соціальний статус персонажа.

Заступник Юлія Солодчука у клубі «Старий Пегас» зветься Броніслав Нищота. Ім'я Броніслав слов'янського походження. Воно означає «славний захисник» [15, с. 84–85], що загалом відповідає його посаді, але й свідчить про те, що це людина старшого, віджилого покоління, бо сьогодні це ім'я зустрічається досить рідко і переважно у західних слов'ян. Це зайвий раз підтверджує думку про те, що характеристичні літературно-художні антропоніми здатні вказувати на вік. Нищота в романі – людина, яка займається похоронами померлих членів клубу «Старий Пегас». Він вважає, що все тримається на ньому, бо в країні немає рівних йому у виголошенні надгробних промов, і навіть мріяв видати власну збірку некрологів [10, с. 12]. «Словник української мови» за редакцією Б. Грінченка тлумачить слово «нищота» як бідність, злидні [16, с. 565]. Читаючи роман, часто думаєш про те, що некрологам, які написав Нищота, уже немає ліку.

Семантика деяких антропонімів влучно й однозначно характеризує персонажів, надаючи читачеві додаткову (конотативну) інформацію, що містить вказівку і на певні прикмети носія, і на його оцінку. Зокрема, прикладами цього є імена героїв попередніх творів В. Даниленка: Юрко Басюра, Семен Пендюрко («Тіні в маєтку Тарновських»), Анатоль Прожога, Степан Собіпан, Станіслав Кошель, Семен Буцалюк («Клітка для вивільги»), Любов Деньга, Єва Ікавка, Мотря Борзило («Сонечко моє, чорне й волохате»). Автор роману «Клуб «Старий Пегас» – уродженець Житомирщини, який володіє діалектом свого регіону й дивовижним талантом оповідача. У його текстах літературно-художні антропоніми працюють і на текст, і на підтекст. Письменник підбирає імена для своїх персонажів дуже виважено, адже від цього залежатиме ставлення до них читачів.

Ядро онімного простору роману «Клуб «Старий Пегас» становлять антропоніми Юлій Солодчук, Ганна Жебрій, Михайло Тодосьович Плювако. Усі інші, хоча їх і можна назвати периферійними, відіграють не менш важливу роль у розкритті авторського задуму (Павло Жилун, Зоя Стрикало, Дарка Гнилоп'ят, Марфа Блинда,

Жанна Безносюк, Стасько Півень, Пилип Філіпов, Микита Косогляд, Оріся Кука, Інна Дупелич, Бодя Бевзь та ін.). О. Сколоздра вважає, що саме у власну назву автор вкладає оцінку іменованого героя та послуговується нею як найлаконічнішим додатковим засобом характеристики персонажа [1, с. 5]. Власна назва викликає у читача низку асоціацій, які впливають на розуміння твору та його декодування. О. Астаф'єв наголошує на тому, що в художньому творі вибір імен для персонажів є одним із елементів моделюючої системи, ім'я подається як певна передумова розкриття духовного світу героїв [17, с. 5]. Вчений зазначає: «Авторське втручання у випадку імен може бути виражене за допомогою вибору і відсилання до різних конотацій. У таких випадках ім'я функціонує на правах своєрідного епітета» [17, с. 4]. Промовистість імен і прізвищ, їх дисонансне поєднання в романі В. Даниленка виявляє себе різними способами і на всіх рівнях літературно-художнього тексту.

За допомогою різноманітних топонімів, що також є невід'ємною ознакою ідіостилу, автор окреслює художній простір літературного твору. Ідучи за розвитком сюжету, у романі «Клуб «Старий Пегас» можна виділити різні тематичні групи топонімів: назви країн (Україна, Польща, Росія, Естонія); назви регіонів (Одеська область, Житомирська область, «окупований» Крим, Придністров'я); назви міст (Київ, Ворзель, Житомир, Львів, Кишинів); назви районів (Брусилівський, Коростишівський); назви сіл (Кам'яний Брід, Кочерева, Осівці, Хомутець); назви островів (Труханів острів); назви вулиць і станцій метро (Велика Васильківська, Андріївський узвіз, вулиця Яблунівська, вулиця Театральна, Велика Бердичівська, Хрещатик, бульвар Шевченка, Ярославів Вал); назви частин і територій міста, мікрорайонів (Осокорки); назви міських площ і ринків (Бесарабський ринок, площа Богдана Хмельницького); назви водних об'єктів та гір (річка Глибочиця, Карпати); назви державних установ та організацій (Міжнародний університет культури (МУК), Всесвітній університет культури (ВУК), Інститут літератури АН УРСР, Кабінет міністрів, Фундація українських літераторів (ФУЛ)); назви магазинів, фірм, закладів харчування, закладів культури і спорту (букіністична крамниця «Купідон», ресторан «Егоїст», ресторан «Фамілія», гастрономчик «Лесик», кафе «Марокана», ресторан «Фелліні», готельчик «Буржуа» театр на Подолі, кінотеатр «Київ», клуб «Старий Пегас», стадіон Лобановського).

Висновки. Володимир Даниленко в романі «Клуб «Старий Пегас», як і в більшості своїх творів, використовує назви, які є прикметними для певного регіону. Топоніми створюють художній простір та водночас є джерелом пізнавальної інформації, пов'язаної з Києвом чи іншими містами і селами України. Літературно-художні антропоніми вказують на національність, соціальний статус, сімейний стан героя,

виділяють певні риси характеру чи зовнішності, а також виражають емоційне ставлення до найменованого героя, підтверджують креативність автора у виборі імен і прізвищ, вказуючи на неповторність стилю письменника. Дослідження поетичної ономастики роману «Клуб «Старий Пегас» В. Даниленка сприяє розумінню змісту твору в цілому та окремих його аспектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сколоздра О.Р. Онімна та апелятивна номінація осіб у малій прозі Івана Франка : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2009. 18 с.
2. Калинин В.М. Поэтика онима. Донецк : Юго-Восток, 1999. 408 с.
3. Белей Л.О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород, 2002. 176 с.
4. Белей Л.О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ–ХХ століття. Ужгород, 1995. 120 с.
5. Майборода Н.Г. Особливості ономастикону повісті В. Даниленка «Сонечко моє, чорне й волохате». *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. Дніпро : Ліра, 2018. Вип. 19. С. 110–118.
6. Карпенко Ю.О. Літературна ономастика : збірник статей. Одеса : Астропринт, 2008. 328 с.
7. Карпенко О.Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження. *Записки з ономастики* : Збірник наук. праць. Одеса, 2000. Вип. 4. 175 с.
8. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 624 с.
9. Даниленко В. Клуб «Старий Пегас» : післямова / Я. Поліщук ; Втеча старого Пегаса. Львів : ЛА «Піраміда», 2019. С. 241–251.
10. Даниленко В. Клуб «Старий Пегас». Львів : ЛА «Піраміда», 2019. 252 с.
11. Астаф'єв О. Епічна подія як явище феноменологічної актуалізації. *Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія «Літературознавство»*. Тернопіль : ТНПУ, 2007. Вип. 22. С. 196–215.
12. Бовсунівська Т.В. Основи теорії літературних жанрів : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2008. 519 с.
13. Словопедія. Лексикон львівський. URL: <http://slovopedia.org.ua/101/53407/1065719.html> (дата звернення: 27.08.2021).
14. «Любов – це глибокий духовний зв'язок з людиною, а кохання – пристрасть, схожа на бурхливу хімічну реакцію : інтерв'ю з Володимиром Даниленком / записала Ольга Юсенко. URL: <https://elita.org.ua/volodymyr-danylenko-liubov-tse-hlyboкуу-dukhov> (дата звернення: 27.08.2021).
15. Чучка П.П. Слов'янські особові імена українців : історико-етимологічний словник. Ужгород : Ліра, 2011. 376 с.
16. Словник української мови : в 4т. / за ред. Б. Грінченка. Київ, 1907–1909. Т. 2. 574 с.
17. Астаф'єв О. Символіка, семантика і функція імені в художньому творі. *Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія «Літературознавство»*. Тернопіль : ТНПУ, 2009. Вип. 28. С. 3–30.